

KOGNITIVNA ORGANIZACIJA, CELOSTNA PSIHODIAGNOSTIKA IN INTEGRACIJA V PSIHOTERAPIJI

Peter Praper

KLJUČNE BESEDE: Kognitivna organizacija, kontrolni mehanizmi, dinamika.

KEYWORDS: Cognitive Organization, Control Mechanisms, Dynamics.

POVZETEK

Kognitivna psihologija (in z njo tudi kognitivna terapija) doživlja drugo pomlad. Nova znanja o možganih in procesiranju informacij nas prav gotovo vodijo v nove načine razumevanja človekove osebnosti. Kljub temu pa ta obrat pozornosti ne odkriva nečesa povsem novega.

Prispevek opozarja na točke spajanja med kognitivno psihologijo in moderno psihoanalitično teorijo. Kognicijo obdela z vidika kognitivne kontrole, ki ima v strukturi kontrolnih mehanizmov pomembno vlogo. Tako nas pot vodi do novih možnosti dinamično razvojnega razumevanja človekove osebnosti, kar ima še poseben pomen v psihodiagnostiki in psihoterapiji.

ABSTRACT

It seems that Cognitive Psychology enters its second spring. The new knowledge on brain functions as processing the informations gives rise also to cognitive therapy. The question is, whether these directions opened a completely new field.

This article shows some common points between cognitive psychology and modern psychoanalytic theory. Cognition has been examined from the standpoint of control mechanisms. Cognitive control represents an important part in the structure of control mechanisms. This may lead us to a higher organisation of understanding dynamic and developmental aspects of personality, what plays an important role in psychodiagnostics and psychotherapy.

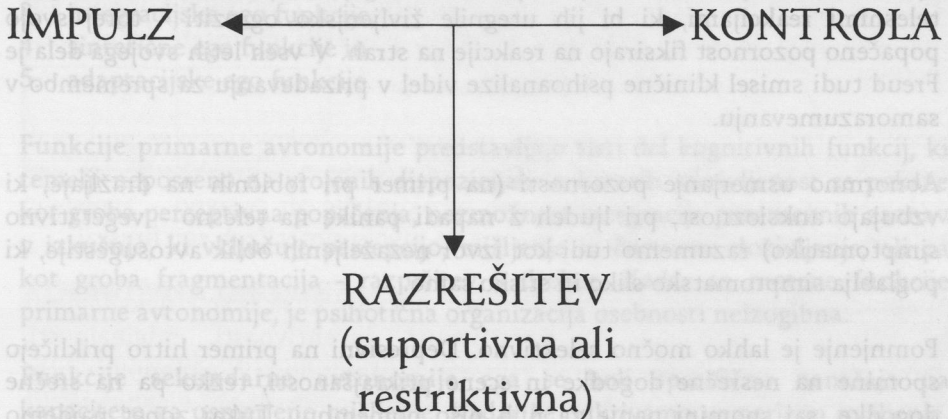
UVOD

V zadnjih dveh desetletjih psihologija in psihoterapija namenjata posebno pozornost kognitivni psihologiji. Zdi se, da doživlja to področje drugo pomlad, z njo pa ponovni razcvet tudi psihodiagnostika in kognitivna terapija.

Odkar je behaviorizem opustil svojo opozicionalno ostrino in pričel raziskovati mediatorje, so stopile v ospredje notranje, nekoč pogojevane emocionalne in kognitivne vsebine. S tem behaviorizem ne le pristaja na notranje psihične vsebine, ampak tudi na genezo. Še več. Te notranje prekursorje procesiranja med zunaj vidnimi dražljaji ter pozunanjeno reakcijo vse bolj uspešno raziskuje. S tem ustvarja tudi možnosti integracije med drugimi koncepti razumevanja osebnosti - tudi psihodinamičnimi - in lastno paradigmo.

Podobno kot behaviorizem je tudi psihoanaliza v svojem razvoju presešla faze adolescentne upornosti. Obdobju, ko je zavzeto preučevala dinamiko (težnje gonov, gratifikacijo in ugodje ter frustracije, konflikte in neugodje), je logično sledilo obdobje preučevanja kontrolnih mehanizmov. Prvi korak v tej smeri je že Freudova strukturna teorija, saj ne predstavlja le druge topike (delitve psihičnega aparata glede na princip racionalnosti - iracionalnosti), ampak pomaga razumeti psihični aparat v stanju polarizacije med težnjami (ida) in

kontrolnimi mehanizmi (ega in superega). Takšna polarizacija predstavlja permanentni konflikt:

Skozi razreševanje te osnovne napetosti dozoreva struktura psihičnega aparata od primarnega procesa mišljenja (po principu ugodja) do sekundarnega procesa (principa realnosti in koristnosti). Zato so med ostalimi sestavinami kontrolnih mehanizmov gotovo najpomembnejši spoznavni (kognitivni) procesi (oz. kognitivna organizacija).

V svojem prispevku se želim ustaviti na točkah spajanja med kognitivno psihologijo in moderno psihoanalitično teorijo.

Psihoanaliza je z enim delom svoje konceptualizacije - to je z ego psihologijo, ki se je razvila tudi pod vplivom razvojne psihologije Wallona in Piageta, vso pozornost namenila kognitivni organizaciji v strukturi osebnosti. Njeni začetki segajo v čas prvih Hartmannovih predavanj (1937), vendar dobi svojo pravo podobo šele v šestdesetih letih, nekoliko prej, preden je Beck po svoji poti prišel do vprašanj v patologijo vpletenih kognitivnih shem, ki so nastajale iz napačnega snemanja, kodiranja in obdelave informacij. Tako kot Hartmann na svoji poti so tudi Beck in njegovi sodelavci (po Ehlers in Steil, 1995) na svoji videli kognitivno organizacijo v skupnem sklopu z emocionalnim procesiranjem. Abnormno kognicijo so opazovali na nivoju funkcij mišljenja, pozornosti, pomnjenja, vizualne predstavljenosti, zaskrbljenosti in metakognicije. Tako so raziskovali specifično "katastrofično kognicijo" pri ljudeh z napadi panike, pri fobičnih specifično usmerjanje pozornosti na

ključne dražljaje, pri depresivnih vsebine nizkega samospoštovanja, samoobtoževanja in samoukazovanja. Tukaj lahko prepoznamo stične točke celo z najzgodnejšo fazo razvoja psihoanalize. Freud je namreč že leta 1895 opozoril, da si pacienti z napadi panike razlagajo svoj strah kot strah pred telesnimi reakcijami, ki bi jih utegnile življenjsko ogroziti - torej svojo popačeno pozornost fiksirajo na reakcije na strah. V vseh letih svojega dela je Freud tudi smisel klinične psihoanalize videl v prizadevanju za spremembo v samorazumevanju.

Abnormno usmerjanje pozornosti (na primer pri fobičnih na dražljaje, ki vzbujajo anksioznost, pri ljudeh z napadi panike na telesno - vegetativno simptomatiko) razumemo tudi kot izvor nezaželenih oblik avtosugestije, ki pogloblja simptomatsko sliko in stisko samo.

Pomnjenje je lahko močno selektivno. Depresivni na primer hitro prikličejo spomine na nesrečne dogodke in scene prikrajšanosti, težko pa na srečne dogodke, saj spomini nanje za njih niso pomembni. Tukaj zopet najdemo stično točko s Freudovim opozorilom, da so subjektivne predelave, in ne realnost ali objektivnost dogodkov v preteklosti, relevantne za razumevanje subjektivnih psihičnih stanj.

Fenomene patogenih oblik in vsiljivk vizualne predstavljenosti so Ehlers in Steil (1995) ter drugi v zadnjem desetletju raziskovali kot pomemben dejavnik patologije pacientov s PTSD. Pogosto se te povezujejo v konstantne občutke zaskrbljenosti, kar je tipično pri "motnjah generalizirane tesnobe (po DSM-IV).

Mnogi kognitivni terapevti govorijo o "metakogniciji". Pojem se nanaša na tiste vzorce prepičanj in akcij, ki regulirajo človekovo kognicijo kot kretnice naše pozornosti, predstavljenosti, priklica spominov in podobno. Res pa je metakognicijo (na primer razlage, zakaj nekdo vidi kozarec, v katerem je tekočine do polovice, polprazen, drugi pa polpoln) najtežje raziskovati in še težje spreminjati.

KOGNITIVNA ORGANIZACIJA IN EGO FUNKCIJE

Heinz Hartmann, psihoanalitik druge generacije, je ego funkcije, ki so v psihoanalizi praktično sinonim za kognicijo, pričel neposredno raziskovati. Zanimala ga je njihova osnovna - adaptacijska vloga, hkrati pa tudi razvoj njihove strukture.

Našo pozornost usmerja na pet elementov ego funkcij, ki nastajajo skozi specifične razvojne faze ter določajo moč in prožnost človekovega ega. To so:

1. funkcije primarne avtonomije,
2. funkcije sekundarne avtonomije,
3. integracijske ego funkcije,
4. sintetične ego funkcije in
5. adaptacijske ego funkcije.

Funkcije primarne avtonomije predstavljajo tisti del kognitivnih funkcij, ki temelji neposredno na vrojenih dispozicijah in katerih izkrivljenost se pokaže kot groba perceptivna popačenja, nezmožnost integracije posameznih zaznav v izkušnjo, ki vključuje percepcijo, mišljenje in čustveno doživljanje, ali pa kot groba fragmentacija - razpršitev v drobce. Kadar so motene funkcije primarne avtonomije, je psihotična organizacija osebnosti neizogibna.

Funkcije sekundarne avtonomije ega se bolj specifično nanašajo na kapaciteto za usmerjeno mišljenje. Kadar že odkrivamo usmerjeno mišljenje, vendar je to večinoma na nivoju primarnega procesa (v psihoanalitičnem pomenu), kar pomeni, da gre za orientacijo po principu ugodja (z uveljavljanjem libidnih impulzov) ali za razbremenjevanje agresivnih impulzov po principu "narediti nekaj", obstaja velika verjetnost, da gre za mejno organizacijo osebnosti, za nivo, na katerem človekovo percepcijo, mišljenje, doživljanje in vedenje determinirajo impulzi teženj gonov. Človekov kognitivni stil se kaže v usmerjenosti k akciji in zunanjim pogojem, zato pogosto reagira z acting outom. Oseba pogosto ne doživlja anksioznosti kjer bi jo morala, ker ego ne zaznava konflikta in je realizacija impulzov ego-sintonična tudi v primerih, ko bi bilo to za osebo z intaktnim egom nesprejemljivo.

Integracijske ego funkcije, ko so vzpostavljene, zagotavljajo ustrezno ego integriteto in kontrolo realnosti. Kadar so motene, se kljub boljšemu občutku za realnost pogosto še pojavljajo nesporazumi, popačena razumevanja sporočil in emocionalna labilnost. Navadno gre za nihanje kognitivne regulacije zaradi anksioznosti pri nevrotično strukturiranih osebah. Pozornost se preusmerja na notranje konflikte, impulze in emocije (človek je preokupiran s seboj). Nejasne skrbi, stiska, občutki krivde, napetost in različni simptomi prevladajo nad konstruktivnim in realističnim reševanjem problemov.

Sintetične ego funkcije so povezane z integracijskimi, predstavljajo pa višjo ureditev ega in igrajo pomembno vlogo v kognitivni organizaciji in uporabi

realitetne kontrole. Poudarek je na obvladovanju protislovij, dvoumnosti in nestalnosti realitetnih pogojev, da bi človek lahko vztrajal na poti k ciljem. Sintetične ego funkcije zagotavljajo kapaciteto posameznika, da uporablja svoje zmožnosti na aktiven način, namesto da se umika v pasivnost ali v svet fantazije, ker se mu zdi svet nesmiseln in protisloven. Domišljivo asimilira kot svet idej, sicer pa svojo aktivnost načrtuje, postavlja prioritete in usmerja energijo.

Izrazitejši razkorak med aspiracijami in dejansko učinkovitostjo je prvi znak motenih sintetičnih ego funkcij. Frustriranost, preobčutljivost in razburljivost, ki nakazujejo agresivne preokupacije ali pasivno - agresivno vedenje, pogosto ocenjujemo kot motnje na nivoju sintetičnih ego funkcij.

Adaptacijske ego funkcije pomenijo tisto moč ega, ki se kaže v fleksibilnosti pri reševanju problemov, v kreativnosti, inventivnosti, originalnosti, stabilnosti, asimilaciji nezavednih fantazij, v usmerjenosti k zunanjim ciljem ter v zadovoljujočih medosebnih odnosih. Kadar so adaptacijske ego funkcije vzpostavljene, to pomeni, da je ego intakten.

Ego funkcije razumemo hierarhično. Navedene po opisanem zaporedju predstavljajo tudi specifične razvojne korake, ki so odvisni od razvoja, integracije in notranjega strukturiranja na mnogih razvojnih linijah.

Analiza ego funkcij (v diagnostiki ali v procesu tretmaja) predstavlja polje procesiranja informacij v sliko kognitivne organizacije. Tako naš položaj v odnosu do sebe in obdajajočega sveta hkrati definirajo in determinirajo faze psihoseksualnega razvoja in strukturiranja ega. Pri tem Winnicott (1965; glej tudi Praper, 1996) opaža dve razvojni poziciji: začetno egocentrično pozicijo novorojenčka, ki ga v prvih mesecih že to, da obstaja (being), postavlja v središče oskrbovanja in nege s strani drugih. Takrat razvija funkcije primarne in sekundarne avtonomije. Prvi sledi pozicija borbe za avtonomijo in iniciativo, ko otroka v analnem in faličnem obdobju definira in determinira to, kar počne (doing). V tem obdobju se razpletajo integracijske in sintetične funkcije ega. Če bi poskušali preseči klasično psihoanalitično omejevanje pozornosti na infantilne razvojne faze, bi v fazi latence naleteli še na tretjo pozicijo, ki jo otrok razvije v stilu: "Mislím, torej sem". To je tipičen položaj razvoja adaptacijskih ego funkcij.

Identificira nas: pozicija		faze psihoseksualnega razvoja	faze razvoja ego funkcij
being	obstajam	oralna	primarne in sekundarne avtonomije
doing	počnem	analna / falična	integracijske in sintetične funkcije
thinking	mislim	faza latence	adaptacijske funkcije

KOGNITIVNA ORGANIZACIJA IN KONTROLNI MEHANIZMI

Pri dobro strukturiranih ljudeh prilagodljive narave opažamo relativno gladko fluktuacijo in prepletanje impulzov in kontrole ob vzdrževanju relativnega ravnotežja.

Narušeno ravnotežje je lahko posledica oslabeledih ali okrepljenih impulzov, prav tako kot oslabelede kontrole ali pa pretirane krepitve kontrolnih mehanizmov.

Kognitivna kontrola je le del kontrolnih mehanizmov, saj so tu še obrambno-varovalne reakcije ega, superego kontrola in ne nazadnje bojazen kot kontrolni mehanizem. Gotovo pa je prav kognitivna kontrola dobra protiutež vsem "iracionalnim" in velikokrat refleksnim kontrolnim mehanizmom.

Prvi pogoj kognitivne kontrole so seveda funkcije primarne avtonomije ega kot: percepcija, pomnjenje, motiliteta, mišljenje, vendar se jih človek šele uči uporabljati v prilagoditvene namene. Funkcionalna in trdna kognitivna kontrola z uporabo kapacitete za abstrakcijo (za premagovanje protislovnosti), zmožnost postavljati si smotrne cilje, planirati, presojati, razumevati in izvajati aktivnost po korakih je možna šele, potem ko človek razvije integracijske, sintetične in adaptacijske funkcije ega. Če ta razvoj ni stekel, je kognitivna kontrola šibka (takšna je tudi takrat, ko je neustrezno močna, rigidna in v sebi iracionalna).

Dobra kognitivna kontrola združuje v sebi tudi stabilno čustvovanje in asimiliran svet domišljije. Ta element tudi sam kot kontrolni dejavnik predstavlja most, ki povezuje mišljenje, čustvovanje in vedenje.

RELACIJA IMPULZ - KONTROLA

Med impulzom in kontrolo (po Kellerman H. in Burry A., 1981) obstaja permanentna dinamična pozicija, ki na eni strani vpleta moč teženj (ida) in na drugi moč kontrolnih mehanizmov (ega in superega), katerih funkcija je obvladovanje impulzov.

Pri ljudeh prilagodljive narave opažamo relativno gladko fluktuacijo in prepletanje impulzov in kontrole ob vzdrževanju relativnega ravnotežja. Kadar pride do motenj, se to pokaže bodisi kot labilnost ali kot stereotipnost in rigidnost. Narušeno ravnotežje je lahko posledica okrepljenih impulzov in oslabele kontrole ali pa pretirane krepitve kontrolnih mehanizmov ob običajnem pritisku impulzov. Dinamično logično (psihologično) je dogajanje, ko kontrola popušča, kadar impulzi slabijo, ali pa se krepi, ko postajajo impulzi močnejši.

Narava impulzov

Impulzi so notranji odraz teženj gonov, ki dajejo nekemu motivu vsebino in v interakciji z okoljem terjajo zadovoljitev. Tako se gradi sistem motivov, ki poleg različnih vsebin vključujejo tudi motorično komponento siljenja k akciji in z nabiranjem izkušenj iz omenjene interakcije dodajajo cel spekter energetiziranih (pozitivnih in negativnih) emocij. Ravno to nabiranje izkušenj omogoča razvojni proces, v katerem se impulzi skozi čas socializirajo. Hartmann (1956) vidi nevtralizacijo med libidnimi in agresivnimi impulzi kot primarno socializacijo, skozi katero impulzi prehajajo iz bazično gonske v socializirano obliko, hkrati pa se ob tem razvijajo bolj sofisticirane oblike obramb (predvsem potlačevanje). Lahko bi rekli, da se ob boljšem upoštevanju realnosti ves sistem kontrolnih mehanizmov omehča na realno življenjsko mero.

Problemi nastopijo, če se na eni strani impulzi skozi interakcijo ne nevtralizirajo in ostajajo notranje protislovni in nasilni v primarni obliki, na drugi strani pa se zaradi pomanjkljive kognitivne organizacije (šibkega ega) bodisi ponavlja praznjenje napetosti skozi odreagiranje (acting out) ali skozi somatiziranje (acting in) ali pa se zaradi rigidne in arhaične organizacije kontrolnih mehanizmov kopiči in vzdržuje visoka napetost v organizmu.

Diagnostično je izjemno pomembno spoznanje, da najdemo šibak ego in nezrele kontrolne mehanizme, ki ne zadržijo impulzov, pri osebnostih z mejno organizacijo osebnosti in ego deficiti, rigidni in arhaično nezrel sistem

kontrolnih mehanizmov, ki blokira tudi realno možno gratifikacijo teženj, pa odkrivamo pri nevrotičnih osebnostih. V prvem primeru gre za orientacijo v nepremišljene akcije, nekontroliranost, nizko frustracijsko toleranco, ovirano presojo in šibko realitetno kontrolo, v drugem pa praviloma za permanentne notranje konflikte, bojazni in ambivalenco. V prvem primeru šibak ego realno konfliktno situacijo doživlja kot ego sintonične (ne zazna konflikta, ko bi ga moral, in ne sproži kontrolne bojazni), v drugem primeru pa ego običajne življenjske težnje zaznava kot močno ego distonične (konfliktno), in sproža visoko stopnjo bojazni.

Analiza impulzov in dinamike torej ni mogoča, če na drugi strani ne ocenimo kontrolnih mehanizmov, čeprav ne gre pozabiti, da se ljudje med seboj razlikujemo tudi po kvantiteti energije gonov (libidnih in agresivnih) in s tem po intenzivnosti teženj. Te karakteristike so kot konstitucionalne lastnosti celo relativno stabilne.

Narava kontrolnih mehanizmov

Z razvojem psihičnega aparata se razvije več kontrolnih mehanizmov, ki se povezujejo v sistem, ki regulira uresničevanje impulzov v sprejemljiv način.

V mreži razvojnih linij (Praper, 1996) najdemo kar tri takšne, ki tvorijo sistem kontrolnih mehanizmov. To so:

- prilagoditvene funkcije,
- nivoji obramb in
- obvladovanje impulzov.

Prilagoditvene funkcije tvorijo kognitivno kontrolo. Ta nastaja iz funkcij primarne avtonomije, na osnovi dispozicij, ki jih človek iz vrojene matrice zdiferencira izven območja konfliktnega (Hartmann, 1956). Gre za spoznavne, kognitivne zmožnosti, ki pa se jih šele učimo uporabljati v prilagoditvene namene in jih v ta namen (predvsem ob frustracijah) povezujemo kot funkcije sekundarne avtonomije. Razvojno se prične s cenestetičnim (relacijskim) zaznavanjem (Spitz..., glej tudi Praper, 1996), nadaljuje pa s perceptivnim zaznavanjem, ki podpre proces diferenciacije. Zaznavanje časa nam omogoča predvidevanje in s tem odlaganje zadovoljitve ter postopno preverjanje realnosti. Razvije se kognitivna kontrola z intelektualnim pristopom, kar je nekaj drugega kot integracijske funkcije ego kontrole. Kognitivna kontrola se kaže v integraciji pridobljenih izkušenj, zmožnosti ustreznega procesiranja informacij, kapacitete za abstrakcijo in zmožnosti postaviti si cilje, planirati, usmerjati vedenje, presojati, misliti in

razumevati. Razvita kognitivna kontrola odraža moč, izvирnost in fleksibilnost osebnosti.

Ego kontrola je hierarhična struktura adaptacijskih funkcij, v katero se poleg kognitivne kontrole vključujejo še drugi kontrolni mehanizmi, na primer obrambno varovalni mehanizmi, bojazen kot kontrolni mehanizem, karakterne poteze, ki se ob identifikacijskih procesih in permanentni interakciji med egom, superegom in pomembnimi drugimi kristalizirajo kot "self" itn.

Kadar pride do motenj, se to pokaže bodisi kot labilnost ali kot stereotipnost. Če je bila zgodnja psihoanaliza pomanjkljiva v tem pogledu, da so težnje gonov preučevali brez primerne upoštevanja kontrolnih mehanizmov, je tudi kognitivna psihologija sama zase preozko področje, da bi razumeli razsežnosti človekove osebnosti, če razmišljamo o kognitivnih funkcijah per se ali v vlogi kontrolnih mehanizmov, torej le kot o enem delu v strukturi ego kontrole, ki pa jo kot strukturo zopet razumemo šele v odnosu do impulzov na eni strani, pritiskov superega na drugi ter ob tem še kristalizaciji selfa, ki tvori preko sistema vrednot še dodatno, stabilnejšo kontrolo v osebnosti.

MEDOSEBNO VEDENJE

Struktura človekove osebnosti se ne more razvijati izven območja medosebne interakcije. Zato bi ustreznejši model dinamične interakcije kazalo zajeti v shemi:

Pri tem skozi razvoj že na nivoju impulzov naletimo na vpliv derivatov nekoč doživetih konfliktov in izkušenj skozi čas. Pri razpletanju napetosti med impulzi in kontrolnimi mehanizmi kaže torej računati z dvema prenosoma: prvi je časovni - iz infantilnih obdobji zgodnjih razvojnih faz v aktualno doživljanje in vedenje (v sedanost), drugi iz intrapsihičnega nivoja in ponotranjenih izkušenj z objekti na aktualni medosebni nivo. Preko ponovnega ponotranjanja aktualne interakcije je seveda možna povratna zanka, kar omogoča vzpostavlanje krožnih reakcij in s tem ustvarja možnost avtoplastične in aloplastične modifikacije. To pa je bistvo adaptacije (po Hartmannu, 1956). Zato naša strokovna pozornost ni usmerjena le na razrešitev konfliktov, ampak tudi na kapaciteto za modifikacijo, na plastičnost, fleksibilnost in razvojni potencial. Na ta način se dinamičnim aspektom osebnosti pridružuje tudi razvojni procesni vidik.

ZAKLJUČEK

Poudarjena pozornost, usmerjena na kognitivno organizacijo, psihodinamični in razvojni model razumevanja osebnosti veliko bolj dopolnjuje kot se jima morebiti zoperstavlja. Ne glede na to, da postaja polje kognicije transdisciplinarno polje raziskovanja, odreja ta orientacija psihologom pomembno mesto. To se je že zgodilo tudi znotraj psihoanalize, ko je Rappaport, ugledni klinični psiholog in psihoanalitik, v šestdesetih letih razvil postopke diagnostike ego funkcij. Podobno je sedaj, ko je kognicija v središču pozornosti drugih disciplin. Pri tem se mi zdi pomembno opozoriti, da je kognitivno psihologijo ali kognitivno terapijo dandanes neprimerno zoperstavljeni psihoanalizi. Ne le, da smo priča vse močnejšim integracijskim procesom; navsezadnje sta bila tudi Ellis, utemeljitelj racionalno emotivne terapije, in Beck, ki ga štejejo za utemeljitelja kognitivne terapije, psihoanalitika. Čudila sta se, kadar sta naletela v stroki na poskuse, da bi njuno delo zoperstavljali psihoanalizi.

Psihologi imamo relativno šibka znanja s področja (sodobne) psihoanalize, imamo pa široko odprta vrata v raziskovanje kognitivnih procesov. Naša dolžnost je, da značilnosti spoznavnih procesov opazujemo v luči mehanizmov uravnotežanja psihične strukture in relacije z okoljem, s posebno pozornostjo, namenjeno človekovim razvojnim možnostim.

Psihologu tudi pri njegovem praktičnem delu z ljudmi usmerjanje na kognitivno organizacijo narekuje, da pozornosti ne namenja samo morebitnim pomanjkljivostim in motnjam, temveč enakovredno tudi

indikatorjem zrelega uravnotežanja, klientovi moči ega, njegovi miselni prožnosti in možnosti restitucije.

VIRI

1. Ehlers A., Steil R (1995). Maintenance of Intrusive Memories in Post-traumatic Stress Disorder: A Cognitive Approach. Behavioural and Cognitive Psychotherapy, 23, 217-49.
2. Emde R. N. (1983). Rene Spitz: Dialogues from Infancy. Selected Papers. Internat. Univ. Press, New York.
3. Hartmann H. (1958). Ego Psychology and the Problem of Adaptation. Internat. Univ. Press, New York.
4. Kellerman H., Burry A. (1981). A Handbook of Psychodiagnostic Testing. Grune & Stratton Inc. New York.
5. Praper P. (1996). Razvojna analitična psihoterapija. Inštitut za klinično psihologijo, Ljubljana.
6. Winnicott D. W. (1965). The Maturational Process and the Facilitating Environment: Studies in the Theory of Emotional Development. Internat. Univ. Press, New York.